

ktüel Arkeoloji

Bir İdeal Arayışı ESTETİK

Arkeolojik Mevcudiyetin Estetik Poetikası

arkeoloji ve heykel sanatı

PETROGLİFLERİN LİNGUİSTİK VE ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ

Tüpraş

ISSN 1307-5756
Eylül - Ekim 2019 / 71 / 20 TL / Kıbrıs 22 TL

TABNIT'IN LANETI VE OSMAN HAMDI BEY - ESKI ANADOLU'DA ÇÖMLEKLERE ESTETIK DOKUNUŞLAR - KASTABALA - OYLUM HÖYÜK

HARPUT İÇ KALE SAKİNLERİNİN GÖRSEL ESTETİĞE YAKLAŞIMI

Harput İç Kale kazıları sırasında bulunan süs iğneleri

Tarih boyunca "güzel" kavramı ile ilgili birçok farklı yorum yapılmıştır. Bu farklı yorum ve değerlendirmeler bize sadece güzel nasıl olmalı olarak yansımamış, buna ek olarak dönemin estetik ve sanat açısından nasıl gelişeceğine de yön vermiştir.

İsmail AYTAÇ

Güzelliğin yapı taşını oluşturan estetik kavramı Yunanca duymak, algılamak anlamına gelen "aishetitos" ve "aisthanesthai" kelimelerinden türemiştir. Estetik kavramı güzelin algılanması ile yakın ilişkide olup, güzelin yapısını irdeleyen bir bilim dalı olarak kabul görmektedir. Bir başka deyişle estetik bize arzu ve haz veren şeylerin incelenmesi ile ilgilenir ve onlara iyi, kötü, güzel, çirkin gibi sıfatlar yükler. Güzellik kavramı estetiğin odak noktasını oluşturmaktadır. Gözümüzün gördüğü ve güzel olarak nitelendirdiğimiz her şey aslında bir anlamda estetiktir. Ayrıca estetik, felsefenin ayrı ve bağımsız bir disiplin dalını oluşturmakta olup ilk kez A.G Baumgarten tarafından söz edilmiştir. Baumgarten'e göre estetik, güzelliğe yönelmiştir. Bu temel düşünce ile yola çıkılarak sonraki dönemlerde estetik olgusu daha da gelişmiş ve güzelliğin estetiği olmuştur. Alman filozof İmanuel Kant ise estetiği "insan deneyimindeki anlamlı ve birlikli öge" olarak tanımlar. Tarih boyunca "güzel" kavramı ile ilgili birçok farklı yorum yapılmıştır. Bu farklı yorum ve değerlendirmeler bize sadece güzel nasıl olmalı olarak yansımamış buna ek olarak dönemin estetik ve sanat açısından nasıl gelişeceğine de yön vermiştir.

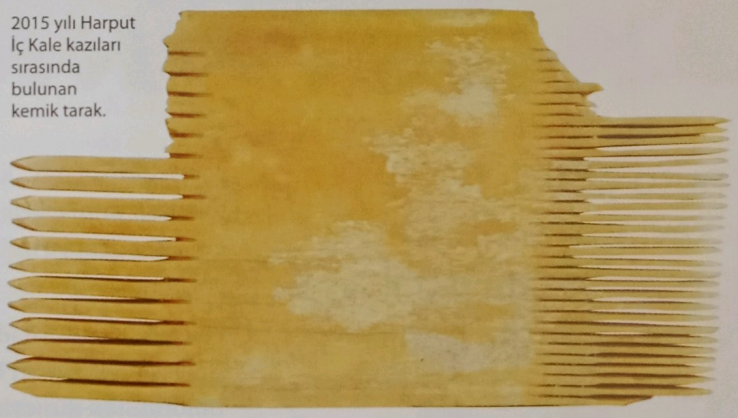
Estetik kavramı insanın var olması ile başlamış, çağlar boyunca çeşitli dönemlerde değişimlere uğrayarak günümüze kadar gelmiş ve devam etmektedir. Üst Paleolitik Dönem ile birlikte doğan sanat anlayışı, mağara resimleri, Venüs heykelcikleri ve gelişen yontma taş alet teknoloji ile ortaya çıkan takı boncukla kendini göstermeye başlamıştır. Yontma taş alet teknolojisi her ne kadar dönem için gelişmiş olsa da taşı ham hali ile küçücük bir boncuğa evrimlemek oldukça zahmetli ve uzun uğraş olmalıydı. Fakat Paleolitik Dönem insanı bu uğraşı gerek sosyal statü, dinsel- büyüsel olsun gerek güzellik ve estetik kavramlarına olan yaklaşımından ötürü terk etmemiş tam tersi geliştirerek ilerlemiştir. Bu durumun aynı zamanda sosyalleşmeye de yardım ettiği bir gerçektir.

Üst Paleolitik Dönemde deniz kabukları ile başlayan

süs objeleri kültürü Anadolu'daki Paleolitik merkezlerde çok sık örneklerle görülmese de varlığı bilinmektedir. Epipaleotik Dönem ile giderek gelişen süs objeleri taş boncuklar olarak da görülmeye başlanmıştır. Erken Neolitik dönemlerde avcı toplayıcı bir yaşamdan yavaş yavaş yerleşik bir düzen benimseyen toplumlarda ufak da olsa hammadde ve teknik olarak farklılıklar görülmüştür. Anadolu Neolitiği için önem arz eden Körtiktepe'de bulunan basit boncuk formlarının bolluğu uzmanlaşmış bir üretim mantığının olduğunu göstermiştir. Anadolu'da Neolitik Dönem için önemli bir merkez olan Çatalhöyük'te bulunan obsidiyen aynada bir nevi güzel görünme çabası ile yapılmış ve Çatalhöyük sakininin estetik, güzellik, iyi görünme veya nasıl göründüğünü merak etme ihtiyacı ile olmuştur. Yine Eski Tunç Çağı Dönemine tarihlenen Alacahöyük kral mezarlarında bulunan takılar Anadolu arkeolojisi için büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar söz konusu mezarlardaki kişilerin toplumda statü olarak önemli konumlara sahip olduklarından dolayı daha çok güç ve iktidar sembolü ile yapılmış olsa da takıların ince bir işçilik ve estetik kaygı ile yapıldıkları aşikârdır. Antik Yunan dünyasına bakıldığında ise güzellik kavramını ilk değerlendiren görüşün Pythogarasçılar olduğu bilinmektedir. Onların felsefi düşüncelerine göre güzellik, zıtlık ve sayıların orantıları ile vardır. Kendi içindeki zıtlıklar kusursuz güzellik için gerekli temel prensiptir. Antik Yunan filozoflarının bu düşüncelerinin yarattığı etki, 14 yüzyılın ikinci yarısında İtalya'da doğan ve sanat için devrim olarak kabul gören Rönesans Dönemine kadar etki etmiş ve dönem sanatına yön vermiştir. Ünlü Yunan heykeltıraş Polykleitos'un MÖ 450 yılında yapmış olduğu "Doriphoros" adlı eseri, Antik Yunanda Pythagorasçı düşünce ışığında kusursuz güzellik ve estetik fikri ile biçimlendirilmiş ilk eserlerden biri olmasıyla ünlüdür.

Söz konusu güzellik ve estetik kavramına cinsiyet olarak şüphesiz kadın daha çok maruz kalmıştır. Kadın varoluşundan bu güne değin her zaman estetik kavramının kilit noktasıdır. Estetik, güzellik kavramı ile bu kadar yakından ilgili ise, tarih boyunca güzellik ile ve estetik kaygılar ile iç içe olan kadın bu durumda ön plana çıkmaktadır. Kadın için görsellik ve estetik açısından hiç şüphesiz en değerli obje takılar olmuştur. Takı deyince aklımıza kullanımı ile farklı yaklaşımlar gelebilir. Kimi zaman dinsel – büyüsel bir amaç için kullanırken kimi zaman da bir gücü, kudreti simgelemek için kullanıldığını

Erken Neolitik dönemlerde avcı toplayıcı bir yaşamdan yavaş yavaş yerleşik bir düzen benimseyen toplumlarda ufak da olsa hammadde ve teknik olarak farklılıklar görülmüştür. Anadolu Neolitiği için önem arz eden Körtiktepe'de bulunan basit boncuk formlarının bolluğu uzmanlaşmış bir üretim mantığının olduğunu göstermiştir.

2015 yılı Harput İç Kale kazıları sırasında bulunan kemik tarak.

Urartular Döneminden başlayarak birçok medeniyete ev sahipliği yapan Harput Kalesi.

2017 yılı Harput İç Kale Güney Sur Restorasyonu kazıları sırasında bulunan fildişi tarak.

Söz konusu güzellik ve estetik kavramına cinsiyet olarak şüphesiz kadın daha çok maruz kalmıştır. Kadın varoluşundan bu güne her zaman estetik kavramının kilit noktasıdır.

biliyoruz. Tüm bunların yanı sıra bizi konu ile ilgilendiren kullanım şekli ise estetik için olan kullanımıdır. Takılar şüphesiz estetik bir obje olarak tasarlanıp kullanılmıştır. Bunun haricinde zorunlu bir ihtiyaç için yapılan örneklerde de detaylar süslenerek estetik bir görüntü oluşturulmuştur. Örneğin bir kemer tokası kıyafeti derleyip toparlama ve beli tutma gibi bir amaç için bile yapılsa, üzerindeki bezemeler süslemeler estetik algının getirdiği bir durumdur. Söz konusu estetik kaygılı arkeolojik eser grupları her arkeolojik kazıda olduğu gibi Harput İç Kale kazılarında da gerek saç iğneleri olsun, gerek fildişi tarak, kemer tokaları, mimari elemanlar gibi eser gruplarında sıkça görülmektedir.

Harput, Doğu Anadolu Bölgesinde, Yukarı Fırat Bölümünün güneyinde yer almakta olup "Harput Platosu" olarak adlandırılan yüksek kütlenin güneyine bulunmaktadır. Stratejik bir konuma sahip olan kale, Urartular Döneminden başlayarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Harput İç Kale kazılarında ortaya çıkarılan bazı küçük eser gruplarında, estetik değere sahip örnekler görülmektedir. 2015 yılında bulunmuş olan kemik bir saç iğnesi incelendiğinde, baş kısmından uç kısmına doğru daralan bir formda olan eserin uç kısmı eksik olduğu görülür. Yüzey çok özenli perdahlanmıştır. Eserin her iki yüzünde de konsantrik daire bezemeler yer almaktadır. Hayvan başlı, muhtemelen horoz olduğunu düşündüğümüz bu saç/kıyafet iğnesi o kadar ince bir işçilik gösterilerek şekillendirilmiştir ki baş kısmında ve vücudunun ön kısmında tüyler ayrıntılı, yapılmış stilize çizgiler görülmektedir. Yine 2017 yılı kazı çalışmalarında bulunan başka bir kemik saç/kıyafet iğnesinde de bu estetik anlayış görülmektedir. Bu kez, bir ördek betimlenmiş ve ördeğin tüm ayrıntıları daha ön plana çıkması için siyah ile renklendirilmiştir. Bu iki esere göre çok daha sade şekilde betimlenmiş bir diğer örnekte 2016 yılında bulunmuştur. Bu üç eseri kendi içinde bir kıyaslamaya gidildiğinde,

zoomorfik örneklerin daha gösterişli, daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. Bu örneklerde sanatçının yeteneği, bireyin alım gücü ve estetik algılarının etkili olduğu düşünülebilir.

Dikkat çeken eser gruplarından biri de şüphesiz taraklardır. Tarak, kişinin dış görünüşüne dikkat etmek daha hoş daha güzel görünmek için kullandığı bir süs eşyasıdır. Değişen dönemlerde çok sade düz örnekleri de var iken değerli taşlarla süslenmiş daha kıymetli göz zevkimize daha estetik gelen örneklerine de rastlanılmaktadır. Bu farkı ortaya çıkaran şüphesiz kişinin toplumdaki maddi gücü, konumu ve estetik algısıdır. O zaman buradan şöyle bir çıkarım yapmak hiç de yanlış olmaz. Kişilerin toplum içindeki maddi güçleri ve sahip oldukları konumları estetik zevklerine yansımıştır. Daha kudretli ve saygın kişilerde sahip oldukları estetik zevk ile birlikte çok daha ince ayrıntılar ile süslenmiş eserler görülmüştür. Bu demek değildir ki ekonomi açısından toplumun daha mütevazi kesiminde yer alan kişiler estetik zevke sahip değildir. Tam tersi ekonomik yetkinlik sadece malzemenin daha kıymetli tercihinde etkili olmuştur. Estetik zevk insanın benliğinde olan ve elindeki imkânlar ile en güzeli var etmeye çalıştığı bir olgudur. Harput İç Kale kazılarında bulunmuş olan iki tarak örneği her ne kadar farklı iki döneme tarihlendirilse de estetik açıdan değerlendirildiğinde fark net olarak görülmektedir.

Bu görsel ayırımı gördüğümüz diğer bir buluntu grubumuz da şüphesiz kemer tokalarıdır. 2017 yılında Harput Kalesi'nde gerçekleştirilen güney surları restorasyon projesi kapsamında yapılan kazı çalışmalarında bulunan kemer tokası örneklerinden biri dikkat çekmektedir. Söz konusu kemer tokası bir kısmı kırık olarak ele geçmiş olsa da üzerine detaylı olarak işlenmiş grifon kabartması net olarak gözlemlenmektedir. Bunun yanında yine aynı projede bulunan çok daha sade daha günlük hayat kullanımına uygun kemer tokaları ile de karşılaşılmıştır.

Bu saç iğneleri, taraklar, kemer tokaları Harput Kalesi'nde güney surları kazılarında aynı katmanda bulunan sikkelerle birlikte 10.-11. yüzyıla, yani Orta Bizans Dönemine tarihlenir.

Genel olarak bakıldığında; güzellik ve estetik kavramı insanın ortaya çıkışı ile var olmuştur. Üst Paleolitik Dönem ile birlikte bu kavramlar süs objelerinin artması ile belirginleşmiş Yunan ve Roma sanatı ile gelişmiştir ve temel olarak dönemin felsefi düşünceleri, estetik olgusunu şekillendirmiştir. Arkeolojide estetik boyut gerek mimari olsun gerek de kazılardan çıkan çeşitli küçük eser gruplarında olsun tüm dönemlerde net olarak gözlemlenmektedir. Harput Kale kazılardan elde ettiğimiz süslenmek amacıyla kullanılan bu küçük buluntular da yapıldığı dönemin teknolojik, sosyo-ekonomik durum ve sanatkâr ile alıcı/ kullanıcının estetik algısına göre üretilmiştir.

Üst Paleolitik Dönemde deniz kabukları ile başlayan süs objeleri kültürü Anadolu'daki Paleolitik merkezlerde çok sık örneklerle görülmese de varlığı bilinmektedir. Epipaleotik Dönem ile giderek gelişen süs objeleri taş boncuklar olarak da görülmeye başlanmıştır.

Güney Sur restorasyonunda bulunan kemer tokası.

Güney Sur Restorasyonu kazıları sırasında bulunan Grifon kabartmalı kemer tokası.